

PFU-SAK NR. 322/13

KLAGER: Dag Bæverfjord
ADRESSE: Frimanns gate 26 b, 0165 OSLO
TELEFON:
PUBLIKASJON: Agderposten
PUBLISERINGSDATO: 01.06.2013
STOFFOMRÅDE: Skole/undervisning/portrett
GENRE: Featureartikkel (reportasje)
SØKERSTIKKORD: Bildets troverdighet
REGISTRERT: 19.11.2013
BEHANDLET I SEKR.: 19.11.2013
BEHANDLES I PFU: 19.12.2013
FERDIGBEHANDLET: 19.12.2013
BEHANDLINGSTID: 30 dager
KLAGEGRUPPE: Privatperson
PFU-KONKLUSJON: Brudd på god presseskikk
HENVISNING VVPL.: 4.11
RETTSBEHANDLING:
OMTALE/ANONYM.:
MERKNADER:

SAMMENDRAG:

Agderposten brakte **lørdag 1. juni 2013** en ni sider lang featurereportasje under vignetten «HELGreportasje». Henvisningstekst på forsiden (HELG) var «**Norges eldste lærer reiser timevis for å undervise årets russekull på toppidrettsgymnaset.**» Selve reportasjen startet slik:

Tittelen var «**Lader opp til skoledag**» og ingressen:

«Han setter seg på bussen i Arendal og hviler seg frem til undervisningen i Tønsberg, Andreas Raaum. Historie er på timeplanen.»

Bildet viste Raaum sovende eller hvilende på bussen. Hatten var trukket ned i ansiktet på en slik måte at øynene var skjult. En nakkepute var tatt i bruk og stolsetet vippet noe tilbake. Det var ikke mulig å skimte noe av omgivelsene utenfor bussvindue. Bildet fylte mesteparten av de to sidene. Bildeteksten var:

«82 år gamle Andreas Raaum kommer seg på bussen i Arendal før klokken 07.00 for å rekke undervisningen på toppidrettsgymnaset i Tønsberg. Han tar seg en god hvil på veien for å være klar til innsats bak kateteret når han er fremme.»

Ved siden av var det et mindre bilde av Raaum på vei inn i bussen. Bildetekst:

«Andreas Raaum tar med seg en fersk avis for å holde seg orientert.»

I brødteksten på neste side stod det videre:

«Han er på vei til Tønsberg. (...) Det er begynnelsen på to lange ukentlige dager i buss, i klasserom og lærerværelse.»

Reportasjeserien inneholdt totalt tolv bilder av Raaums dag som lærer. Artikkelen avsluttet med hjemturen:

«Nå sitter han på ekspressbussen tilbake til Arendal. Han har en lang dag bak seg når han kaster blikket på armbåndsuret. [...]»

KLAGEN:

Klager er deskjournalist Dag Bæverfjord. Han reagerer på ett av bildene i Agderpostens reportasje. Det gjelder bildet av Raaum på bussen på vei til Tønsberg. Klager mener bildet er manipulert på en slik måte at det bryter med god presseskikk, jfr. Vær Varsom- plakaten punkt 4.11:

«Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet. Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falskt inntrykk. Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje.»

Om selve bildet, skriver klager: «Man får et klart inntrykk/følelse av at bildet er tatt når bussen er i fart. Det fremstår som et dokumentarisk, autentisk reportasjebilde. Denne stemningene blir understreket ved tydelige fartseffekter i vinduene – det er skapt et inntrykk av at de passerte omgivelsene flyr forbi. [...] Denne effekten er kunstig, og er montert inn i bildet digitalt av fotografen ved hjelp av bilderedigeringsprogrammet Adobe Photoshop. Det opprinnelige og ekte bildet viser en helt annen situasjon enn det manipulerede bildet som brukes i reportasjen. I det første er det åpenbart og synlig for alle at bussen står helt stille på busstasjonen.» Begge bildene er vedlagt (se vedlegg).

Om tekst og bilde skriver klager at «den kunstige "i bevegelse" - effekten» forsterkes gjennom flere «tekstmessige grep.» Det vises til ingressen. Klager mener denne gir et «direkte tekstmessig inntrykk av at bildets situasjon foregår på veien mellom de to byene.» Videre vises det til bildeteksten, og formuleringen "...tar seg en god hvil på veien...", som ifølge klager bidrar ytterligere til at man «forledes til å oppleve transport - reise -bevegelse - momentet i bildet som visuelt viktig og ekte.» Det pekes også til starten av brødteksten, og formuleringen "Han er på vei til Tønsberg" som ifølge klager er en nåtidsformulering som «ikke etterlater noen tvil om at Agderpostens fotograf, journalist og desk bevisst har ønsket å fremstille bildet som noe som skjer on-the-road i reportasjemessig sanntid.» Klager hevder den såkalte manipuleringen er gjort bevisst: «Jeg mener dette i sum viser at sentrale grep som er gjort med bilde, tekst og i redigeringen av helheten trolig er utført som høyst bevisst, manipulative handlinger.»

De sentrale poengene slik klager ser det, er:

* Den rutinerte fotografen Erik Holands bilde er bevisst manipulert for å gi inntrykk av å vise noe annet enn det som faktisk skjedde da det originale bildet ble tatt.

* Det blir i reportasjen ikke gitt info til leseren om denne spesielle bildebehandlingen. Bildet blir «solgt inn» til leserne som et autentisk og dokumentarisk reportasjebilde, noe det slett ikke er.

* I produksjonen av reportasjen blir denne manipulasjonen underbygget bevisst gjennom tekstlige og redigeringsmessige grep.

*Sjefredaktør Morten Rød har, selv etter at en rekke fakta og forutsetninger i ettertid har kommet frem, hevdet at bildet er autentisk. Noe det altså beviselig ikke er. At endringen av bildet faktisk er gjort, bekreftes nemlig klart av fotografen, slik at det ikke er diskusjon om de faktiske photoshop-forhold.

*Bildet kan defineres som en digitale fotomontasje.

*Det bidrar til å gi et usannferdig bilde av hva som faktisk skjedde da originalbildet ble tatt.

Klager peker også mot det prinsipielle: «Fotojukset i denne konkrete sammenhengen får ikke store samfunnsmessige konsekvenser. Det er en usannferdig fremstilling av en begivenhet av liten betydning. Det er ikke det som er viktig. Det prinsipielle er avgjørende, fordi manipulasjonsteknikken som her er brukt er klassisk, og kan brukes til å fordreie/skape et usannferdig fotografisk inntrykk i vesentlig viktigere journalistiske fremstillinger av samfunnsbegivenheter enn dette. Det er også av prinsipiell betydning at dersom vi tillater små løgner, så vil det bane veien for de større og de store. Publikum får berettiget grunn til å stille spørsmål ved vår troverdighet, på grunn av dette, men vil også få oppleve styrket tvil om vi er til å stole på i alle andre sammenhenger.»

Det hevdes videre at Agderposten ikke er alene om å gå over streken når det gjelder bruk av digitale bilderedigeringsteknikker: «PFUs avgjørelse i denne saken vil skape en viktig og kjærkommen presedens. Den vil kunne skape en viktig praktisk forståelse for hvordan vi skal håndheve paragraf 4.11 i Vær Varsom-plakaten.» Klager viser også til andre punkter i Vær Varsom-plakaten, punktene 4.1, 4.2, 4.10 og 4.12.

TILSVARSRUNDEN:

Agderposten avviser klagen og mener publiseringen ikke strider mot Vær Varsom-plakaten.

Det vises innledningsvis til at dette dreier seg om en ni sider lang featurereportasje, der ett av tolv bilder var synlig etterbehandlet i Photoshop, og avisen ber PFU om å ta utgangspunkt i avissiden der bildet fremstår i sin layout slik det ble publisert for leserne. Videre, slik Agderposten ser det, er det kun Vær Varsom-plakatens punkt 4.11 som vil være relevant for diskusjonen.

Avisen tilbakeviser at det påklagede bildet er fotojuks og at etterbehandlingen skal være utført som «en høyst bevisst og manipulativ handling med tanke på å villed leserne». Redaktøren skriver: «Det er ingen tvil om at bildet er kraftig etterbehandlet. Fotografen har forklart at etterbehandlingen i Photoshop ble gjort for å dempe omgivelsene og lede lesernes oppmerksomhet mot det sentrale og journalistiske budskapet i bildet; mannen i bussetet. Ikke for å lure leserne til å tro at bussen er i fart.» Det vises til at en buss fra Arendal til Tønsberg vil både være i fart og stå stille på holdeplasser - slik som på dette publiserte bildet, skriver avisen.

Agderposten skriver imidlertid at den antar at det ikke er avisens intensjoner som er det sentrale her, men om bildet er etterbehandlet på en slik måte at det skaper et falskt inntrykk av den situasjonen bildet skal dokumentere. Og om avisens etterbehandling er av en slik grad at det burde vært merket "montasje" overfor leseren.

Avisen mener bildet for leseren ikke skaper et falskt inntrykk i historien som fortelles: «Vi har dokumentert fotografisk noe som skjer to ganger hver uke: Når Raaum sitter på ekspressbussen tidlig om morgen, setter han seg ned, tar på nakkeputen, trekker ned hatten og hviler i bussetet til han er fremme. Det er denne historien som fortelles i bildet - og den situasjonen er autentisk og ikke manipulert med.»

Imidlertid er avisen noe usikker på om vinduene er «bluret» av en slik grad at bildet overfor leserne burde være merket montasje: «Det åpner imidlertid for en diskusjon om hvor grensen går for når man skal merke bilder som er etterbehandlet? Man kan selvfølgelig merke alle bilder som etterbehandlet i Photoshop, og stå ganske fritt med tanke på faren for å bryte Vær Varsom-plakten.» Avisen skriver at hadde de merket bilde kunne de unngått klage, men at dette ikke kan være poenget: «Merking med "montasje" ville for den ordinære leser ikke gi noen klar indikasjon på hva som er gjort med bildet i det digitale mørkerommet, og ville skapt usikkerhet om det journalistiske poenget med fotografiet. Man kan også utvide problemstillingen: Hvor går grensen for etterbehandling av pressebilder? Når skaper etterbehandling et falskt inntrykk? Og hvordan skal det vektes mot grepene som tas i forkant av eksponeringen, som valg av blenderåpninger, tid, linser, lys og vinkler for å få ønskede effekter, og fortelle en best mulig journalistisk og sannferdig historie til lesere.»

Konklusjonen til avisen er: «Vi mener at bilde ikke skaper et falskt inntrykk av situasjonen det beskriver: mannen i bussetet!» [...]og at bildet ikke er etterbehandlet på en slik måte at det i den samlede presentasjonen fremstår som en montasje som burde vært merket. [...] Denne saken handler ikke om juks og bedrag. Det innklagede bildet kan gi assosiasjoner til lite heldig mørkeromsarbeide. Agderposten erkjenner at graden av etterbehandling av det innklagede bildet var faglig unødvendig. Med den erkjennelsen har vi tilrettelagt internt for diskusjon med sikte på økt bevissthet rundt etterbehandling av

Klageren skriver at fotografen bak bildet vant pris for denne fotoreportasjen (årets bilde 2013, Sørlandets Pressepris, se vedlegg). Det vises til avsløringen om manipuleringen på Journalisten (vedlegg) og til debatten i etterkant (se vedlegg). Klager skriver: «Dette bildet er en fotojuks og fotomanipulasjon, ifølge blant andre lederen i Pressefotografenes Klubb, fotosjefene i tre av Norges største aviser, lederen for fotojournalistutdanningen ved Høyskolen i Oslo og svært mange andre fotojournalistikkyndige i det norske mediemiljøet. Altså defineres en betydelig del av dette redaksjonelle produktet som fotofusk - og ikke som en fotoreportasje.»

Klager tar for seg de tre leddene i Vær Varsom-plakatens punkt 4.11, om første ledd "Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet....", skrives det: «Et troverdig, journalistisk fotografi har en grunnleggende dokumentarisk funksjon som det aldri skal være grunn til å tvile på: Det du ser, skal være det samme fotografen så da bildet ble tatt. Du skal kunne stole fullt og helt på et redaksjonelt bilde. Her er det i Norge tradisjon for svært lite slingringsmonn. Dokumentarisk kvalitet og troverdighet er fundamentet faget vårt er bygget på. Ikke minst den delen av det som formidles med fotografier.»

Om andre ledd "Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falskt inntrykk....." skriver klager: «Det Agderpostens lesere ser og oppfatter på det innklagete bildet, er en mann som sitter i en buss som er i fart. Dette inntrykket blir, som dokumentert i den opprinnelige klagen, forsterket av flere tekstmessige grep. Men bussen på fotograf Erik Holands bilde sto helt stille da bildet ble tatt. Derfor er ikke det innklagede bildet troverdig. En vesentlig del av bildet er rett og slett usant. Derfor skapes et falskt inntrykk. Det er håpløst og uprofesjonelt når sjefredaktør Morten Rød prøver å argumentere med at det han definerer som bildets sentrale deler er autentisk. Agderpostens redaktør må forstå at hele bildet må være autentisk og troverdig. Verken mer eller mindre. Man kan, med respekt å melde, ikke dele inn et journalistisk fotografi i viktige og mindre viktige deler hva angår autenticitet, krav til dokumentasjon og troverdighet. Lakmustesten er å overføre resonnementet til tekstvurdering. Ville Rød for eksempel tillate litt juks og triksing med sannheten i de mindre viktige formuleringene, mens han holder etikkens og troverdighetens fane høyt der det etter hans vurdering skrives noe viktig?»

Og tredje ledd "Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje....": «Fotograf og redaksjon i Agderposten har ikke gjort fnugg av forsøk på å signalisere at bussbildets innhold er endret. Tvert imot er manipulasjonen gjort så godt at fotojuryen under Sørlandets Pressepris, hvor to av medlemmene må kunne defineres som fotokyndige på svært høyt nivå, har latt seg lure. I reportasjen blir følelsen av fart i bildet i tillegg, som tidligere skrevet, fremhevet i teksten flere steder.»

Klager informerer om hvordan den praktiske håndteringen av det presseetiske rundt journalistiske fotografier har vært de senere år: «1.) Nyhetsbilder og reportasjebilder skal aldri manipuleres. De skal kun gjøres til gjenstand for enkel, grunnleggende digital bildebehandling hvor farge, kontrast og lysmetning justeres. I tillegg kan en viss personlig touch aksepteres. 2.) Fotomanipulasjonseffekter kan aksepteres i visse illustrasjonsbilder og fotomontasjer, når kravet til det dokumentariske ikke blir berørt. Det er da et ufravikelig krav at leseren umiddelbart ser og oppfatter at bildet er manipulert. I tillegg skal bildet merkes som fotomontasje.»

Klager avviser Agderpostens argumentasjon om at det skulle være nok å skrive "montasje" eller lignende under bildet: «I norske medier hadde man for cirka 20 år siden tanker om en slik praksis. Den ble imidlertid bare brukt av noen få medier en kort periode, men døde fort hen.»

Det vises ellers til uttalelser fra tidligere VG- redaktør, nå Aftenposten-redaktør, Espen Egil Hansen, som satt i juryen som delte ut fotoprisen (se vedlegg). Klager mener det ikke er tvil om at Hansen og resten av juryen fikk et feilaktig inntrykk av bildet, og at Agderpostens lesere må ha opplevd det samme. Det vises ellers til en ny artikkel på Journalisten, skrevet av Espen Egil Hansen (se vedlegg). Klager mener Hansen her signaliserer at det ikke var greit.

Til slutt skriver klager: «Det er grunn til å påpeke at Agderpostens "grand old fotomann" gjennom flere år er blitt godt kjent for sine kunster i digital bildebehandling. Så godt at NJ på Sørlandet sommeren 2011 arrangerte et sommermøte med dette som tema. [...] Erik Holand er en svært rutinert Photoshop-bruker med mange års erfaring. Jeg mener han meget godt vet hva han gjør. Han er til og med kontroversiell. Det forsterker det bevisste aspektet.[..] Denne debatten ønsker jeg ikke å engasjere meg spesielt i, ut over å replisere at jo høyere kompetanse- og erfaringsnivå en medarbeider er på, dess større bevissthetsnivå må man kunne forvente. [...] Redaktør Rød forsøker å bagatellisere sin fotografs photoshop-bruk ved å forklare at han har ønsket å dempe vinduene for å henlede oppmerksomheten mer mot mannen i bussetet. Det er imidlertid et faktum at det brukte photoshop-filteret gir en klassisk fartseffekt. Hadde formålet vært å dempe lyset fra vinduene, så hadde en annen teknikk blitt brukt. Jeg mener det er rimelig grunn til å tro at fotograf Holand godt vet hva han gjør når han bruker verktøykassen i bildebehandlingsprogrammet.

Klager sier han forventer klar tale fra Pressens Faglige Utvalg, og at utvalget bør gjøre en prinsipiell vurdering: «Erik Holands fotojuks er isolert sett ikke av store, samfunnsmessige dimensjoner. Men det er hevet over enhver rimelig tvil at det opplevelsesinntrykket det innklagede bildet gir er usant og feilaktig. Altså at det ikke er troverdig. Det vesentlige for PFU må likevel være at den manipulasjonsteknikken fotograf Erik Holand har gjort nytte av kan få alvorlige konsekvenser om den blir brukt i mange andre sammenhenger. Dette er således en svært viktig presedenssak.»

Agderposten mener PFU bør se bort fra «Bæverfjords henvisninger til Sørlandets Pressepris, en prisutdeling i regi av Agder Journalistlag, samt den faglige debatten det refereres til i etterkant av tildelingen. Dette vedkommer ikke Agderposten i denne sammenhengen.»

Agderposten holder fast ved at Vær Varsom-plakaten ikke er brutt. Det vises til bildet i den sammenheng det er publisert og at det ikke skaper et falskt inntrykk av historien som fortelles.

PRESSENS FAGLIGE UTVALG UTTALER:

Klagen gjelder et bilde publisert i en større reportasje i Agderposten, som omhandler en lærer som reiser i timevis for å undervise. Bildet viser læreren, hvilende på bussen, på vei til undervisning. Omgivelsene utenfor bussen er svært utydelige og stripe.

Klager er deskjournalist Dag Bæverfjord. Det vises til at bildet er behandlet i Photoshop, og på en slik måte at god presseskikk er brutt. Slik klager ser det, får leseren et klart inntrykk av at bildet er tatt når bussen er i fart, noe den ikke er. Det vises til kunstige fartseffekter i vinduene. Klager mener bildet er bevisst manipulasjon, men solgt inn til leseren som et autentisk og dokumentarisk reportasjebilde, noe som ifølge klager underbygges gjennom tekstmessige grep. Bildet er falskt og dette er fotojuks, skriver klager. Det vises også til at bildet ikke er merket som montasje. Klager peker mot det prinsipielle ved denne klagen.

Agderposten avviser brudd på god presseskikk. Det hevdes at bildet, i den sammenheng det er publisert, ikke skaper et falskt inntrykk av situasjonen det beskriver: mannen i bussetet. Det vises til at bildet er kraftig etterbehandlet i Photoshop, men at dette ble gjort for å dempe omgivelsene og lede lesernes oppmerksomhet mot det sentrale og journalistiske budskapet i bildet, ikke for å lure leserne til å tro at bussen er i fart. Avisen er mer usikker på om det burde vært merket montasje, men er av den oppfatningen at bildet, i den samlede presentasjonen, ikke fremstår som en montasje som burde vært merket.

Pressens Faglige Utvalg vil innledningsvis peke på at den påklagede publiseringen ikke dreier seg om den type krenkelse som vanligvis utløser en klage til PFU. Det blir derfor ekstra viktig at redaktører, journalister og fotografer selv overvåker at de presseetiske reglene, også på dette området, blir overholdt.

Det påklagede tilfellet gjelder bildets troverdighet. I Vær Varsom-plakatens punkt 4.11 heter det: «Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet. Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falskt inntrykk. Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje.»

Utvalget konstaterer at bildet er etterbehandlet, og utvalget er enig med klager i at etterbehandlingen skaper et inntrykk av at bussen er i fart, mens den egentlig står stille. Flertallet i utvalget mener at dette er en endring av bildets innhold som ikke er forenlig med god presseskikk. Uavhengig av hva som er hovedinnholdet i et journalistisk fotografi, eller i en reportasje, mener flertallet i utvalget at endring av innholdselementer som skaper et falskt inntrykk, er uakseptabelt. Unntaket er hvis det fremstår som åpenbart for publikum at bildet er manipulert, noe utvalget mener det ikke gjør i det påklagede tilfellet.

Når det gjelder det journalistiske fotografiet, det vil si fotografiet som dokumentere noe som skjer, mener utvalgets flertall at det verken skal fjernes eller legges til elementer i et slikt bilde. Utvalget mener det handler om fotografiets dokumentasjonsverdi, og at publikum må ha størst mulig tillit til at fotografiet er sannferdig. Overtrampet i dette tilfelle er selvsagt relativt lite, og sett i forhold til det som dokumenteres, uviktig. Men prinsippet er det samme.

Selv ikke en merking av det påklagede bildet, ville etter flertallets mening gjort publiseringen presseetisk akseptabel. Utvalget har tidligere understreket at en eventuell merking uansett ikke opphever kravet om å unngå bildemanipulasjoner som ved første

øyekast er egnet til å skape falske inntrykk, slik Vær Varsom-plakatens punkt 4.11 må forstås.

Agderposten har brutt god presseskikk.

Oslo, 19. desember 2013

Hilde Haugsgjerd,
Hadi Strømmen Lile, Øyvind Brigg,
Håkon Borud, Henrik Syse

Utvalgets mindretall holder fast ved at det nettopp er de presseetiske normene som skiller det journalistiske fotografiet fra alle andre bilder som publiseres i det offentlige rom. Siden det handler om fotografiets dokumentasjonsverdi og publikums tillit til fotografiets sannferdighet, må dette prinsippet i Vær Varsom Plakaten etterstrebes. Hvis et bilde er etterbehandlet, er dette av interesse for publikum. En ryddig rutine vil derfor være å merke bildet som «etterbehandlet» eller «montasje» for å informere leseren.

Med dagens teknologi, både hva gjelder fotograferingsutstyr og mulighetene for digital etterbehandling, mener utvalgets mindretall at det ville være motsetningsfylt å tolke punkt 4.11. dithen at manipuleringer som gjøres i forkant av en eksponering, ved hjelp av utstyr, lys, utsnitt og vinkel, ikke rammes, mens manipulering i etterkant av eksponering er uakseptabelt. Det avgjørende må være det publiserte bildets faktiske innhold, hva det illustrerer og om det fremdeles har den dokumentasjonsverdien et journalistisk fotografi skal ha.

Etter mindretallets mening er det påklagede tilfellet et eksempel hvor endringen av bildets innhold ikke skaper et falskt inntrykk av hendelsene som det journalistiske produktet forteller om, slik det er formulert i Vær Varsom-plakatens punkt 4.11.

Utvalgets mindretall mener at Agderposten ikke har brutt god presseskikk.

Oslo, 19. desember 2013

Line Noer Borrevik, Eva Sannum